

УДК 323.1(=163.41):
316.75“1941/1980“

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

Оригиналан научни рад

Година XI, vol. 24

Број 3/2015

стр. 45-64

Бојан Јовановић

ИДЕОЛОШКО ПОТИСКИВАЊЕ СРПСКИХ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА

Сажетак

Полазећи од става да се само критичким односом према феномену титоизма може сагледати како његова историјска условност, тако и актуелна митологизација, аутор сагледава погубност овог идеолошког и политичког обрасца за остварење српских националних интереса. Са становишта управо тих интереса евидентни докази са одговарајуће историјске дистанце потврђују да је титоизам био велико идеолошко и политичко зло. Међутим, како је афирмација постојећих и нових нација у тадашњој Југославији извршена на штету Срба и Србије, титоизам се вреднује и другачије. Будући да је такав некритички однос према вођи југословенских комуниста и његовој владавини изражен и у Србији, аутор га препознаје као чинилац замагљивања и искривљавања истине која уступа место фоклоризованој митској представи о једном важном добу националне историје.

Кључне речи: комунизам, титоизам, терор, демократија, златно доба, харизма, цензура, аутоцензура, геноцид, тоталитаризам, Срби.

Премда је завршио свој овоземаљски живот још давне 1980. године, Јосип Броз, познат под надимком Тито¹, својом

1 Јосип Броз Тито је рођен у Кумровцу 1892. године, умро је у Љубљани где се лечио, а сахрањен је у Београду у Кући цвећа 1980. године.

вишегодишњом влашћу обележио је овдашњу стварност карактеристикама које нису избледеле до данас. Значајан за разумевање наше прошлости, као битног чиниоца актуелне стварности, однос према њему карактерише евидентна супротност. Наиме, док је у уско научним и стручним круговима критички сагледана његова личност и његова власт² у широј друштвеној, политичкој и културној јавности створена је потпуно другачија слика о њему.

Критички однос према Титу и његовој вишедеценијској владавини указује на феномен карактеристичке комунистичке диктатуре која се, због тога што јој је он дао свој печат, означава титоизмом. Комунистичка власт се након Другог светског рата успоставља у Србији силом и терором, јер је ратна победа Народноослободилачке војске над нацизмом и фашизмом, којој су битно допринеле и јединице Црвене армије, искоришћена за радикалну, насилну промену дотадашњег и наметања новог политичког и друштвено-економског система.

Терор нових ослободилачких власти био је изузетно изражен над грађанима Србије. Показало се након ослобођења да је сваки град у Србији двоструко трагично обележен. Најпре су то биле немачке одмазде стрељања цивила током рата због партизанских диверзија, а потом тортуре револуционара који су се јавили у виду народних ослободиоца. Премада су масовна убијања у Крагујевцу била на различитим стратиштима: немачка у Шумарицама, а партизанска у Капислани, у Нишу су на Бубњу, где су током рата масовно стрељали Немци, након завршетка рата стрељали и партизани.

Циљ ликвидација угледних грађана, проглашених за “непријатеље народа” често је био конфискација и национализација њихове имовине. Друштво је изгубило цивилну димензију јер је терором над грађанима, уместо неприкосновености њихових живота и права која су их штитила, успо-

2 ПERO Симић, *Тито - феномен 20. века*, Службени гласник, Београд, 2012; М. Тодоровић, *Хохштаплер*, Народна књига - Алфа, Београд, 2003; П. Ј. Марковић, *Тито и његово доба*, В. Кеџмановић, *О бичевима и коњима*, Службени гласник, Београд, 2012; „Obogotvorenje Titovog kulta”, temat u časopisu *Hereticus*, vol. III (2005), br. 1, Beograd, 2005, 3-113.

стављено револуционарно право ликвидације осумњичених и одузимање њиховог материјалног богатства. Проглашавају непријатељским елементима, трговци, занатлије, предузетници и индустријалци губили су право на приватност, принудно су смештани у заједничке станове, а имућнији пољопривредници присиљени да привређују у оквиру новооснованих задруга. Посебна тортура је примењивана према војвођанским пољопривредницима, сељацима. Њих преко седамдесет хиљада су крајем четрдесетих година двадесетог века робијали у рудницама Бора, Мајданпека, Трепче само зато што нису објективно могли да испороче ону количину жита коју су им одредили партијски чиновници. То “истеривање Бога”, из сељака, значило је уједно и утеривање у њих новог, комунистичког бога.

Од 1949. до 1956. године, Тито је своје политичке неистомисљенике, првенствено присталице стаљинизма, али и припаднике демократског покрета, политичаре другачијих опредељења и интелектуалце који су истицали значај националних интереса, слао у логор на Голом Отоку. Није занемарљива чињеница да је највећи број прогоњених и затворених припадао српској националности. На миту о дестаљинизацији власти, Тито је потврђивао своју диктатуру, јер фактички он није прекинуо са комунизмом, чији је радикални израз представљао стаљинизам, већ само са Стаљином. Титоизам је блажа верзија стаљинизма коме је вођа југословенских комуниста остао веран до краја свог живота и своје власти. Визија друштва је била титовизија, а опчињеност његових чланова том визијом титоманија. Када су се тзв. дисиденти у Титовој Југославији оглашавали против тадашњег режима, онда су тражили само побошљање тог бољшевичког концепта. Залажући се за социјализам са људским лицем, нису захтевали његову битну политичку, друштвену и економску реформу нити стварање политичког плурализма. Идентичне захтеве су изражавали и студенти у протесту 1968. године. Демонстрације у Капетан Мишином здању одвијале су се као активности новопокренутог “Карл Маркс универзитета”, а најбитнији захтеви су се односили на отклањање евидентних аномалија, попут богађења појединих политичара названих “црвеном буржоазијом”, у

функционисању постојећег система. Тито се после демонстрација обрачунао са вођама демонстрација а професоре који су студентима дали подршку избацио је са Филозофског факултета. Титоизам као облик комунистичке диктатуре, био је ауторитарни систем власти који је само козметичким средствима ублажавао и умекшавао своју тоталитарност. Улепшана стварност у време титоизма прикривала је зло које је провалило својим ужасом почетком деведесетих година у грађанском рату на простору Југославије као борба за титоистичко југословенско наслеђе.

Комунистичко зло

Освајајући власт да би своју идеологију силом наметнули другима, комунисти су брзо показали да су својим супротстављањем злу потискивали сопствено зло. Успостављајући систем тоталне политичке владавине, засноване на идеолошкој манипулацији и терору, успели су да потпуно укину вредности грађанског друштва, демократије и политичког плурализма. Могућност слободног друштва, настала ослобођењем од Немачке окупације и идеологије нацизма, претворила се са новом влашћу у немогућност остварења било чега другог осим државе са комунистичком диктатуром. Настала, дакле, као диктат садашњости једног периода, диктаторски режим као одредница будућности исказује се у својој бесперспективности као социјална конструкција у коју је уграђена њена пропаст. Привременошћу ратног победника успоставља се нови поредак са доминацијом једне комунистичке партије чија потпуна власт постаје принцип који оспорава и уништава постојање политичке опозиције као претпоставке стварања праведнијег, перспективнијег и богатијег друштва. За разлику од добра које претпоставља постојање и своје супротности, послератна комунистичка власт постаје политичко, друштвено и културно зло јер се успоставља на себи.³ Иако манифестно невидљиво, политичко и друштвено зло је било посејано и изникло већ у првој погодној прилици након Титове смрти када се Словенији

3 Упор. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla, ogleđ o krajnostima fenomena*, Svetovi, Novi Sad, 1994, 130.

и Хрватској пружила прилика да сецесијом остваре своју државну самосталност.

Званичној идеологији, која је прожимала све битне аспекте људског постојања, активно су се приклањали сви они који су као чланови Комунистичке партије учествовали у спровођењу партијских директива а пасивно је прихватала већина. Заснован на хијерархијски организованом партији под вођством Тита, коме су биле подређене и полиција и државна безбедност, комунистички режим је имао потпуну контролу над привредним животом, војском и средствима јавног саобраћаја и информисања. Врло развијена служба Државне безбедности методом уцене и врбовања успела је да створи широку мрежу доушника у свим областима друштва. Зато је и после петнаест година од промене власти, Србија остала једина земља у источној Европи која није потпуно отворила архиве тајних досијеа јер је тако скривала припаднике својих тајних служби. Из страха да се не открију имена многих познатих личности који су радили за ДБ, њихови досијеи се уништавају.

Тоталитарна и ауторитарна југословенска комунистичка власт је настојала да буде ефикасна у борби против неистомишљеника, па је политичке противнике означавала државним непријатељима и примењивала према њима насиље и тортуру. Насиљем успостављена комунистичка диктатура, условила је и понашање народа који јој се покорави и пристаје да јој служи. Послушност из страха прелази у покорност која подржава култ Титове личности као доживотног партијског вође и председника државе. Проглашаван три пута за народног хероја, његова величина се периодично настојала да увећа. Са титулом троструког народног хероја, постајао је трипут велики, односно, попут Божанског Хермеса Трисмегистоса, бескрајно велики. Култним односом према обоготвореној Титовој личности поништена је могућност критичности његових поступака и стварања патолошког мишљења које је спречавало суочавање са стварношћу и узроцима дуготрајне економске, друштвене и духовне кризе. У том смислу је важно указати не само на однос Срба према Титу, већ и однос Тита према Србима и Србији.

Титоизам као антисрбизам

Премда је коминтеровски мит о великосрпској опасности створен пре доласка Тита на чело КП Југославије, он је на том миту темељио и одржавао своју вишедеценијску власт и пресудно утицао на доношење политичких одлука погубних за српски народ. Тај политички мит је створен на конгресу у Бечу 1926. године када је прихваћена оцена Коминтерне, донета две године раније, о Краљевини СХС као тамници народа у којој су Срби као хегемонисти владали над осталим народима. Важност тада оформљеног става огледа се у томе што је усмерио деловање комуниста на следећем конгресу у Дрездену 1928. године, на којем је коначно и утврђена идеолошка и политичка основа будуће борбе против српског народа и рушења тадашње државе.⁴ Овај коминтерновски став је преовладао као партијска револуционарна струја над умеренијим тзв “десним” становиштем, које је заговарао Сима Марковић и у оквиру којег се другачије гледало на решавање националног питања и очувања Југославије. Комунисти коминтерновског опредељења су идеолошки једнострано тумачили настанак заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца као резултат великосрпске хегемоније. Иако је најпре означена за рушење, држава је сачувана⁵ али као федерација у којој је извршено територијално разграничење република и стварање нових нација на штету Србије и српских националних интереса. Уместо првобитне идеје о дезинтеграцији Југославије, авнојевским стварањем аутономних покрајина распарчана је Србија. Настојање да се она ослаби и држи у немоћи, како би ојачала Југославија, изражено је касније познатим политичким ставом „Слаба Србија, јака Југославија“.

Делујући најпре са становишта Коминтерне у спречавању Срба да остваре националне интересе, Тито је то чинио одлучно и осветољубиво, снажно мотивисан негативним

4 *Преглед историје Савеза комуниста Југославије*, Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1963, стр. 137, 157.

5 Пресудну улогу су имале одлуке V Земаљске конференције КПЈ одржане у Дубрави крај Загреба од 19-23. октобра 1940. као и АВНОЈ-а одржаног у Јајцу 29. новембра 1943.

ратним искуством као припадник поражених аустроугарских јединица у биткама против српске војске на почетку Великог рата 1914. године. Међутим, говорио је да цени њихове врлине, храброст, слободарску традицију и признао је да је дошао у Србију да подигне устанак против Немаца, јер је видео како их је у Загребу народ одушевљено дочекао. Но, у време тог априлског дочека и комунисти, заједно са Титом, били су на страни Немаца и усташа са којима и потписују договор о сарадњи,⁶ а тек након Хитлеровог напада на СССР, долази коминтеровска директива за подизање устанка, па се у склопу тога и Тито одлучује за Србију. Титоизмом је ојачао комунистички мит о великосрпској опасности којим је потискивана историјска истина о геноциду над Србима у оквиру нацистичке НДХ, а Титовим наређењем 1948. године укинута је Државна комисија за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових савезника против народа Југославије. Како су у међу тим народима највише настрадали Срби, јер је према немачким изворима само у НДХ убијено њих више од 750 000, овом Титовом одлуком је скривен геноцид који је извршен над њима.⁷ Сматрајући, дакле, да је и признавање највећег злочина који је извршен на Балкану у супротности са утврђеном комунистичком политиком према српском народу, Тито ће потом наивно оправдавати Јасеновац као усташки рефаншизам на партизански покрет. У настојању да се прикрије српско национално порекло највећег броја страдалих у Другом светском рату, после рата се истичу првенствено жртве које су пале као партизани, комунисти

6 У такозваној Илековој торбици чуван је уговор који су 17. априла 1941, седам дана после оснивања Павелићеве НДХ, у име усташа потписали Миле Будак и Младен Лорковић, а у име Комунистичке партије Хрватске Андрија Хебранг и Владимир Бакарић. У преговорима је утаноачено и да комунисти неће предузимати никакве акције против НДХ. - Упор. М. Глигоријевић, "Тајни споразум хрватских комуниста и Павелића", *НИН*, бр. 3355, 16. април, Београд, 2015.

7 Та одлука је скривана као највећа тајна, али се папир налази у Министарству спољних послова под бројем 925-4/86. Према овом документу, Комисија за ратне злочине УН је установила да се на приоритеној А листи налази и 2700 ратних злочинаца који због својих недела никада не могу бити амнестирани, јер им се због страшних злочина мора судити. Иако је Комисија утврдила да се они морају испоручити Југославији, Титова власт их није тражила нити их је добила.

илегалци и цивили антифашисти. Тако је у време титоизма прикриван велики злочин који је извршен над Србима.

Потврђивање српског националног идентитета схватано је као највећа опасност за комунистичко југословенство, па је партијском и државном репресијом сузбијана свест о вредностима и значају српске културне традиције. Показало се да је Југославија могла опстати само на миту о великосрпској опасности и присилним одрицањем Србије и Срба од остварења својих националних интереса.⁸ Залажући се за југословенство, Срби су оптуживани да теже остварењу унитаристичког хегемонизма. Те оптужбе су биле Хрватима алиби за опструкцију тек створене заједничке државе Краљевине СХС и сецесионистичку политику која је резултирала стварањем НДХ. Међутим, и у време титоистичке Југославије српско југословенство добија значење унитаристичког хегемонизма, насупрот којему се развијала Кардељева идеја о Југославији као трансисторијској творевини. На тој идејној основи Словенци су стварали претпоставке своје државности и у погодном тренутку, почетком деведесетих година двадесетог века, уз подршку Запада, насилним сепаратизмом прогласили самосталност.

Оптуживањем Срба за хегемонизам потискивана је, у ствари, истина о привредном заостајању Србије седамдесетих година 20. века. Када би се о томе покушало јавно да проговори, као што је то учинио 1975. године недељник НИН са новим главним уредником, Драганом Марковићем, долазило је до политичких осуда и негирања. Иако је економски био апсурдан, штетност актуелног концепта се исказала и у политичком апсурду немогућности Србије да успостави суверенитет на својој територији, јер су Аутономне покрајине Косово и Метохија и Војводина биле својеврсне државе у држави. Србија није могла да заштити сопствено, српско становништво које је годинама било изложено албанском погрому на Косову у Метохији. Будући да су иницијативе за објективним сагледавањем положаја Србије у тадашњој Југославији наилазиле на осуду владајућих комунистичких структура, осамдесетих година 20. века је САНУ по први

8 Бојан Јовановић, *Памћење и самозаборав*, Orpheus, Нови Сад, 2014, стр. 298.

пут дала одвор на питање актуелног економског, друштвеног и културног стања у Србији. Текст познат као Меморандум је најозбиљнија дијагноза тог стања, али извештај који је једна политичка групација превременим објављивањем хтела да компромитује како институцију у којој је он написан, тако и Србију, под оптужбом изазивања и подстицања ратних сукоба.

Имајући у виду чињеницу да је Тито имао пресудну улогу у етничком и територијалном сужењу српског народа у 20. веку,⁹ јасно је да је титоизмом поткопан српски национални идентитет, а да су се Титови послушници, наследници и настављачи његових злодела својски потрудили да доврше то разграђивање. Будући да су као чланови комунистичке партије постајали Југословени и нису се изјашњавали као Срби, српски комунисти су се нашли у чуду када је Тито шездесетих година говорио о себи као о Хрвату. Издајући свој народ, како је то својевремено самокритички учео Танасије Младеновић, они су на челу са Титом и после њега остали верни коминтерновској политици у односу према Србима и Србији. С обзиром на све што је учинио српском народу који се својом историјом потврдио као слободољубив, правдољубив и истинољубив, Тито не може припадати његовој слободарској традицији. Утолико је и заћућујуће и готово вансеријски нонсенс да се он сматра правим српским политичарем који у историји има места поред кнеза Милоша Обреновића и Николе Пашића.¹⁰ Тито је, заправо, сушта супротност српској политичкој и слободарској традицији, а последице његове власти евидентне су у Србији и данас. То се посебно односи на покушаје да се и након авантуризма са комунизмом и разбијања Југославије Србија и даље сагледава у некадашњем контексту. Као што је Југославија могла опстати само на миту о српској опасности као мотиву за сузбијања српских националних интереса, тако се и у актуелним покушајима реинтегрисања југословенског културног, привредног и политичког простора може уочити став о

9 Бранко Надовеза, „Тито и Срби“, *Национални интерес*, бр. 2, Београд, 2011, стр. 101-119.

10 Тодор Куљић, *Тито - социолошкоисторијска студија*, Институт за политичке студије, Београд, 1998.

Србији као простору на којем ће свака од суседних земаља моћи да остварује своје интересе, а да за узврат Србија неће имати права на било који реципроцитет.

Лажно Периклово доба

Комунистички терор спровођен у име народа, ликвидирао је политичке неистомишљенике, политички плурализам и демократију и успоставио владавину једне партије. Једноумље је долазило из главе која је била на челу државе, и симболички је представљено Титовом фотографијом на свим јавним местима, установама, канцеларијама, учионицама. Стицао се утисак да сваког он посматра, и да зато и треба да се пази шта се ради, шта говори и шта мисли.

Постоје, дакле, адекватна сазнања о томе ко је био Тито и каква је била његова власт, али она нису и одредница јавног понашања, мишљења и говора о титоизму. Рационалном и принципијелном одређењу супротстављено је ирационално и прагматично виђење, што говори о евидентном нескладу између релеванатних и компетентних научних сазнања и јавног мњења о једном времену и политичком феномену. Колективно памћење титоизма као периода сигурног и доброг живота стално се потхрањује некритичким односом према Титу и масовном хиперпродукцијом кичерских прича о разним аспектима његовог живота. Врхунац култног односа према њему исказују његови данашњи обожаваоци који користе форму крсне славе, везану првенствено за српску традицију, да обележе 25. мај, који је некад, као Дан младости, слављен као дан његовог рођења.¹¹ Иако је крсна слава управо у време Тита била забрањена члановима Комунистичке партије, оваквим његовим слављењем он добија статус профаног кућног свеца. Оно што је важно народу битно је и политичарима и интелектуалцима који својим ставовима и нескривеним симпатијама за Тита подржавају такву слику о њему.

Корени таквог данашњег односа према комунистичком диктатору имају своју историјску дубину, али су у суштини

11 Бојан Јовановић, *Речник јавашлука*, Прометеј, Нови Сад, 2009, 274-275.

психолошки плитки и везани су за банално преовладавање емоционалног над интелектуалним и пренебрегавање неких битних чињеница без којих се не може донети адекватна оцена о титоизму. У том смислу може изгледати крајње необично да појединци, попут Живојина Павловића, аутора чији су филмови бункерисани и забрањивани а књиге спаљиване, Титово време упоређују и одређују као Периклово доба наше културе. О томе је овај наш књижевник и синеаст говорио не само осамдесетих година већ и деценију потом. На питање како објашњава одјек који је у свету имала његова смрт, Павловић у интервјуу НИИ-у 1996. године вели: “Објашњавам величином личности Јосипа Броза. Можемо да мислимо шта год хоћемо, за његова доба што се тиче културе овога поднебља, односно бивше Југославије, то ће бити процењено поново, понављам, пре десет година сам то рекао па су хтели да ме линчују, Периклово доба”.¹² Некритичким односом према Титовој владавини, евоцирањем времена у којем се оснивају велики фестивали БИТЕФ, БЕМУС и ФЕСТ и формира се југословенски мултикултурни простор настаје мит о титоизму као перикловом добу српске културе.¹³ Имајући у виду да је култура сама реалност човековог постојања у којој он ствара своја уметничка, књижевна и научна дела, такво позитивно одређење би се, наравно, односило на амбијент у којем се људи потврђују својим материјалним, социјалним и духовним творевинама. Иако се Павловићево одређење културе односи на уметничка и књижевна дела, могућност да она досегну врхунске изразе неоспорно да говори позитивно о амбијенту у којем су она створена. Титов период као Периклово доба наше културе и уметности једно је од најспорнијих одређења овог периода историје, јер не узима у обзир степен слободе као најбитнији услов за уметничко стваралаштво. Одсуство политичке слободе било је за појединце стваралачки стимулативно као могућност самопотврђивања илузије животне слободе. Међутим, с обзиром на лимитирајуће деловање самоцензуре то време није омогућавало да се створи и најбоље што се могло.

12 Петру Крду, “Љубав је пропаст”, Интервју са Ж. Павловићем, *НИИ*, 19. јул, Београд, 1996, 31.

13 Биљана Лијескић, “Док сам компоновао Хасанагиницу, Мића Поповић ме је цртао”, *Политика*, 24. септембар, Београд, 2015.

Није, дакле, у питању манифестни репресивни систем, већ унутрашња цензура која је одређивала нулти степен толеранције на критике партије и његовог врховника. Висок степен аутоцензуре може се разумети само као последица великог страха за сопствене позиције и уредничка места, а драстични примери забрана и кажњавања којима су власт и партија стављали до знања да није дозвољено слободно, критичко мишљење стварали су полтронски и доушнички менталитет. Након објављивања Ћопићеве “Јеретичке приче” 1952. године, реакција тадашњег агитпропа на насловној страни “Борбе” осуђујућим текстом у наставцима убијен је критички дух у српској култури и сатира у наредних деценија није била могућа. Када је Тито у свом говору исказао неповољан суд о представи “Кад су цветале тикве” Драгослав Михаиловића 1969. године, представа је потом скинута с репертоара а јасна порука да се буде будан и да оно што би било критички непријатно за актуелну власт не треба објављивати показала се ефектном јер у наредном периоду није створено слично критички интонирано дело.

Иако је Југославија важила за једну од најслободнијих земаља, јер је у њој био званично судски забрањен само један филм, “Град”,¹⁴ фактички су цензурисана бројна дела¹⁵ што показује да су системом контроле књижевна, уметничка и филмска остварења забрањивана без судских одлука.¹⁶ Исту

14 Овај играни омнибус, снимљен 1963. године, режирани су Марко Бабац (Срце), Војислав Кокан Ракоњац (Љубав) и Живојин Павловић (Обруч), према сценарију Марка Бабаца и Живојина Павловића. Одлуком суда у Сарајеву филм је забрањен, и наређено да се све копије униште, али је 1990. године, одлуком истог суда забрана укинута.

15 На пример филм Пластични Исус, Лазара Стојановића, снимљен као дипломски рад на одсеку за филмску режију на Факултету драмских уметности 1971. године, склоњен је у бункер, а његов аутор осуђен на трогодишњу затворску казну. Исте године снимљен је и филм В. Р. Мистерије организма, у режији Душана Макавјејева, који је непосредно након премијере завршио у “бункеру”. У светским оквирима филм је стекао култни статус, али је у Југославији могао да се јавно прикаже тек 1986. када је са њега скинута јавна забрана. Иако му је Републичка комисија за преглед филмова дозволила да се јавно прикаже, Јавно тужилаштво СР Србије је наложило Комисији да већ издату дозволу стави ван снаге.

16 Милан Никодијевић, *Забрањени без забране: зона сумрака југословенског филма*, Југословенска кинотека, Београд, 1995. На основу ове књиге, аутор је 2007. године, у сарадњи са Динком Туцаковићем, снимео и документарни филм под истим насловом.

судбину је имао и целовечерњи филм песника Мирослава Антића “Доручак са ђаволом”, снимљен 1971. године. Иако је аутор за сценарио овог филма награђен Златном ареном у Пули, његов филм је због критичности према идеологији владајуће Комунистичке партије завршио у бункеру и јавно приказан тек јуна 2015. године у оквиру Фестивала европске књижевности у Београду. Податак да је до 1973. године снимљен 431 филм, али је по разним основама бункерисано око тридесетак остварења, указује на комунистички метод склањања од очију јавности оног што је доводило у питање лажну и улепшану слику стварности и комунистичке истине о прошлости. Тако је идеолошким и политичким репресивним мерама означен и тзв. “црни талас” у нашој кинематографији. Систем цензуре у време комунистичке владавине се исказивао не само на манифестним партијским и судским одлукама, већ је претпостављао и унутрашњу цензуру засновану на схватању индоктринираних појединаца и постојању тзв црних листа дозвољеног и недозвољеног.¹⁷

Уколико сагледамо начине на које је комунистичка власт контролисала уметничко стваралаштво и спречавала слободно и критичко изражавање, онда можемо уочити више тих новоа. Најпре су то експлицитне, судске забране, којих је заиста било мало, и чији је број давао илузију о слободном, демократском друштву, али су управо су такви ригорозни цензорски поступци битно утицали на стварање самоцензуре. Потом су забранама без забрана, најчешће на основу партијских ставова, мишљења и одлука идеолошких комисија, скривана и бункерисана непожељна дела чиме је спречавано да она дођу до јавности. И коначно, унутрашња цензура, уреднички поступци, недопуштање да се објави било шта критички непожељно што би довело у питање комунистички режим. Имамо ли у виду тако ефикасан репресивни систем, малобројним манифестним забранама, које су биле само врх цензорског леденог брега, не може се оспоравати тоталитарни карактер једног недемократског комунистичког система. Ономогућавајући адекватан критички однос према себи, допуштао је само култни однос према вођи.

17 Марко Лопушина, *Црна књига - цензура у Србији 1945 - 2015*, Прометеј, Нови Сад, 2015.

На основу дела не може се некритички говорити и о околностима у којима су настала. Наиме, одређена људска дела нису непосредан одраз околности у којима су створена, јер често настају упркос тим околностима. Тако, на пример, у време свог највећег страдања Јевреја током холокауста, седморица рабина организовала су у Аушвицу суђење Богу. Иако је тај процес, на коме је Бог осуђен, био израз слобод-ног односа према Богу, ниједном Јеврејину не би пало на памет да тај чин тумачи као врхунски израз слободе јеврејског народа у том периоду и у тим околностима.

Ма колико чудна била Павловићева оцена титоизма, још веће чуђење изазивају ставови појединих интелектуалаца, критичара комунизма и титоизма, који не могу ни данас, две деценије потом, да поверују и схвате да је овако нешто рекао један од највећих српских редитеља и књижевника. Прихватајући делимично његов исказ, инсистирају на томе, позивајући се на фиктивне доказе, да се Павловићева оцена титоизма односи на период до 1972. године и са почетком прогона аутора тзв. “црног таласа” којим је обележен и Живојин Павловић.¹⁸ На жалост, из цитираног интервјуа јасно се види да је редитељ “Заседе” мислио на целокупан период Титове владавине.

Титоизам је време партијског, културног, медијског једноумља које је настојало да симулира слободу софистицираним спречавањем и гушењем не само критичког већ и другачијег мишљења. У тој друштвеној илузији слободе постајали су ништавни приговори о цензури која је успешно скривена унутрашњом контролом оног што се сматрало непримерним у друштву које је функционисало према диктату једопартијског режима на чијем је челу био неприкосновени председник Тито. Осим појединаца, њему су служили готово сви отворено се сврставајући на његову страну. Зато данашња сумња и неверовање долазе из притајене склоности да се та владавина разграничи и диференцира на периоде са различитим значењима. Добро “Периклово доба” би се односило на период до 1972. године, а лоше на време до краја његове власти 1980. године. Тиме се и Тито, у поку-

18 *Eksperimentalni film i video art u regionu 70-tih i 80-tih*, Akademski filmski centar, Dom kulture “Studentski grad”, Beograd, 2015, 22.

шају разрешења амбиваленције према њему, подваја, попут колективног оца, на доброг и лошег. Уколико би даље пратили овај процес, онда се његова позитивна, права и његова аутентична страна супротставља негативној, која је резултат околности, лоших прилика деловања негативних, злих људи из ближег и даљег окружења.

Кичерска харизматичност

Овакав однос исказује и огроман потенцијал за продукцију фолклорних садржаја и настанак актуелне митологије о Титу која се непрестано увећава, а феномен дугогодишње Титове комунистичке диктатуре се настоји протумачити и неадекватним коришћењем познатог Веберовог појма харизма.¹⁹ Означавајући првенствено необичну духовну моћ, добијену милошћу божанства, којом појединац, шаман, јогин, цар, утиче на своју околину и тако добија изузетан статус у колективу, харизма (грч. - милосни дар) је основ легитимитета његове власти. Међутим, харизматичност се може и симулирати и уместо стварне исказивати се као илузија, јер се потреба за вођом као изузетном личношћу настоји да задовољи и веровањем у његову посебност и моћ. Веровањем, дакле, у изузетност таквог појединца, инвестира се у њега моћ која омогућује да он и функционише као харизматична личност. Бајка о царевом новом оделу, указује на механизам самоодрицања од реалности и прихватања илузије такве сугериране лажне моћи, па зато тек историјска дистанца, као одјек искрених речи детета из ове бајке, омогућује адекватно сагледавање стварности. Тада се, као након гледања снимљене колективне хипнотичке сеансе, каква је, на пример, доживљај пењања ужетом до неба коју стварају индијски факири, увиђа да је реч о ништавности илузује коју оличавају политички кловнови чијим је речима и гестовима окупљена маса у значајном историјском и друштвеном контексту давала потребно и жељено значење. Оно у шта се верује, није увек објективна стварност, већ производ хипнотичких,

19 Каталог изложбе *Ефекат Тито*, приређене према концепту М. Докмановић, а одржане у “Музеју историје Југославије” од марта до јуна 2009. године. Аутори текстова Радоња Лепосавић и Олга Манојловић Пинтар.

контекстуалних и жељених утицаја. Будући да се харизмом данас означава популарност естрадних личности из света забаве и поп културе, ова реч се користи и у тумачењу феномена Титове власти. Међутим, јасна разлика између појавности и суштине, указује да се симулацијом одређених особина које одликују само изузетне појединце може само привремено производити жељено дејство, али да нестанком контекста чије је присилно деловање доводило до жељених пројекција престаје и илузија о њиховим необичним иманентним својствима. Заснована на обманама и хипнотичком деловању политичке моћи на околину и народне масе, створена је лажна представа о Титовој харизматичности.

У оцењивању Титове личности и његове владавине запоставља се оно најбитније када се доноси о њему коначан позитав суд. Наиме, не може се говори о слободарском периоду на основу створених уметничких дела, јер стварне стваралачке слободе, која подразумева и критички однос према стварности, није било. Такође се не може говорити о некаквој харизми личности која је дошла на власт насиљем и одржала се на тој власти репресијом, фалсификатима и обманама.

Када се успостави некритички однос према личности која је обележила једно доба, онда се потискивањем негативног идеализује и фалсификује истина о прошлости која као реалност постаје атрактивна и пожељна будућност. У настојању да се историјски оправда Титова владавина истичу се аргументи тадашњег времена и утешно наглашава да су постојали и гори, суседни режими од домаћег. Са тог становишта титоизам се тумачи као нека неминовност и природност у којој смо се затекли, па се онда и тврди да је било неизбежно све оно што нам се у време титоизма догодило, јер је Тито био и остао наша судбина. У тежњи да се та судбинска неминовност представи у што лепшем и бољем светлу, Титу се као комунистичком диктатору приписују вишеструке стваралачке способности. У циљу стварања лажне представе о његовој величини објављују се раскошне сликовнице у којима се он приказује у разноврсним животним околностима. Та обмана која се представља као истина је политички кич чија непрестана продукција увећава депонију

Титове лажне харизматичности. У том контексту фолклоризован и митологизован титоизам се испољава као српски политички идиотизам. Употребљен у изворном значењу, идиот је неупућен у јавне послове, незналица и особењак, онај који се не бави политиком. Зато су политички идиоти они који се баве политиком, а нису упућени у суштину битног политичког феномена, као што је титоизам. Феномен политичког идиотизма изражава интелектуалну немоћ да се сагледају узроци сопствених невоља и оцртава безнадежност духовног стања колектива у којем негативне појаве самооптуживања, удвориштва и полтронства у промењеним условима добијају само другачије форме. Изложени дугом деловању комунистичке идеолошке дроге, Срби се из кошмара југословенства и титоизма још увек не могу рационално пренути и сагледати узроке својих дуготрајућих економских, социјалних и културних невоља.

Иако веома различитих степена образовања, социјалне припадности и политичког опредељења, појединци имају истоветан позитиван однос према Титу. Такав однос према комунистичком диктатору је заједнички чинилац идентитета који има истоветно значење и у колективној представи о њему. Будући да је оно супротно историјској истини која указује на негативне и погубне последице титоизма за Србију и српски народ, оваквим односом се исказује веома низак ниво компетентности да се процене сопствени аутентични интереси. У тој немогућности да се не само рационално просуђује о Титу, већ и да се шире прихвате адекватне оцене о њему, одражава се, у ствари, карактеристично стање друштва без укорењене либералне традиције и демократских слобода. У тим околностима незавидног нивоа опште а посебно политичке културе грађана може се и адекватно сагледати процес који доводи до митологизације Титове личности и његове владавине. Важан за утврђивање историјске истине о једном периоду и ослобађања од заблуда које замагљују и фалсификују истину о нашој прошлости, такав критички однос неће битно утицати на промену колективне слике о Титу све док се суштински не промене и услови који је омогућују. Будући да се митови стварају упркос рационалној истини јер преносе другу поруку, и митологизација Титове личности је

израз потребе да се након дуготрајућег процеса транзиције, праћеног свеукупном кризном неизвесношћу, успостави стабилно друштвено стање и започне период сигурног и срећног живота за обичне људе. У ишчекивању таквог живота ствара се мит о Титу којим се призива његово време као идеализована представа прошлости којом се успешно потискује и прикрива реалност његовог политичког зла.

Литература

- Bodrijar, Žan: *Prozirnost zla, ogled o krajnostima fenomena*, Svetovi, Novi Sad, 1994.
- Глигоријевић, Миро: “Тајни споразум хрватских комуниста и Павелића”, *НИН*, бр. 3355, 16. април, Београд, 2015.
- Ekspерimentалni film i video art u regionu 70-tih i 80-tih*, Akademski filmski centar, Dom kulture “Studentski grad”, Beograd, 2015, 22.
- Ефекат Тито*, каталог изложбе приређене према концепту М. Докмановић, а одржане у “Музеју историје Југославије” од марта до јуна 2009. године. Аутори текстова Радоња Лепосавић и Олга Манојловић Пинтар.
- Јовановић, Бојан: *Речник јавашлука*, Прометеј, Нови Сад, 2009.
- Јовановић, Бојан: *Памћење и самозаборав*, Orpheus, Нови Сад, 2014.
- Петру Крду, “Љубав је пропаст”, Интервју са Ж. Павловићем, *НИН*, 19. јул, Београд, 1996.
- Куљић, Тодор: *Тито - социолошкоисторијска студија*, Институт за политичке студије, Београд, 1998.
- Лијескић, Биљана: “Док сам компоновао Хасанагиницу, Мића Поповић ме је цртао”, *Политика*, 24. септембар, Београд, 2015.
- Лопушина, Марко: *Црна књига - цензура у Србији 1945 - 2015*, Прометеј, Нови Сад, 2015.
- Марковић, Предраг Ј.: *Тито и његово доба*, Службени

- гласник, Београд, 2012.
- Надовеза, Бранко: "Тито и Срби", Национални интерес, бр. 2, Београд, 2011.
- Никодијевић, Милан: *Забрањени без забране: зона сумрака југословенског филма*, Југословенска кинотека, Београд, 1995.
- Obogotvorenje titovog kulta, temat u časopisu Hereticus*, vol. III (2005), br. 1, Beograd, 2005.
- Преглед историје Савеза комуниста Југославије*, Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1963.
- Симић, Перо: *Тито - феномен 20. века*, Службени гласник, Београд, 2012.
- Тодоровић, Мирослав: *Хохштаплер*, Народна књига - Алфа, Београд, 2003.

Bojan Jovanovic

IDEOLOGICAL SUPPRESSION OF SERBIAN NATIONAL INTERESTS

Resume

Sufficiently long time distance in regard to the end of the government of communists has provided to author of this paper an adequate ground for the analysis of historical consequences of this period for Serbia and Serbian people. Since this period in question was the period of the government of Josip Broz Tito author of this paper analyzed the abovementioned government's consequences. The author underlined that historical background of the phenomenon of „Titoism“ and its current mythologization do exhibit deleterious effect of this ideological and political form for accomplishment of Serbian national interests. In regard to it author underlined that there was sufficient evidence to prove that the Titoism had been a great ideological and political evil, but due to the fact that affirmation of existing and new nations

in former Yugoslavia had been accomplished at the expense of the Serbs and Serbia, such communistic form of the government has been valued in different way as well. Therefore the non-critical attitude toward the leader of Yugoslav communists and its government has been exhibited in Serbia, too. Therefore the author defines such attitude as a factor of „blurring“ and distortion of the truth regarding the period in question, presenting that as time went by such attitude has even grown into a folklorized mythical presentation of one very important period in Serbian national history. The abovementioned form of government has established a myth on the danger and guilt of „Great Serbia“ and in period of breakdown of Yugoslavia it provided its secessionist republics the ground to accuse the Serbs as the cause for the wars made in 1990's.

Keywords: communism, titoism, terror, democracy, golden age, charisma, censorship, self-censorship, genocide, totalitarianism, Serbs.

Овај рад је примљен 14. децембра 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 15. јануара 2016. године.